

BABIÁK LÁDIKÓ

ÁRUCSERE-ÜGYLETEK A GERMÁN NÉPEK SZOKÁSÚGÁBAN

PhD értekezés téziséi

MISKOLC
2005

I.

A KUTATÁSI FELADAT ÖSSZEFoglalása, A KUTATÁS CÉLKÖNYÜZESEI

A koraközépkori germán népijogok népvándorlásuk előtt versékbe foglalva, szájhagyomány úján szálltak át az útódakra. Az V. és IX. század között a megyáváltott társadalmi és gazdasági viszonyoknak köszönhetően e szokásjogokat jogudók nyiatkoztatni alapján többnyire latin nyelven feljegyezték. Ezek a feljegyzések azonban nem adtak tisztán vissza a törzsi jogokat, mert azokat megnyesve, új szabalyokkal megtoldva, más népijogokból és különösen a római jogból mértive adtak képet a germán népek magánjogáról.

A germán népek közé a vizigótokat, a burgundokat, a bajorokat, a frankokat, a longobárdokat, a keleti gótokat, az alamannokat, a szászokat, a frízeket és az angolszászokat soroljuk. Mivel a jogfeljegyzés és az árcsere-viszonyok fejlődése szempontjából megkerülhetetlen az adott néppel kapcsolatos közötörteneti tudnivalók ismertetése, a germán népek eredetét, vándorlását, szokásjoga fejjezetének körüljárását és szokásjogi gyűjteményének jellegzetességeit mutatja be az értekezés fejezetéinek első része. A munka ezen részeinek célja az egyes germán szokásjogi gyűjtemények jellemzői mellett az adott nébjog fejjezetének utóelérésének bemutatása is, hangsúlyt helyezve a longobárd területeken megjelenő jogtudomány gyökereinek feltárására.

Amak ellenére, hogy a koraközépkori kerestekdelmi viszonyok nagyon kezdetlegesek voltak, és az áruserével kapcsolatos szabályokat is a korszakot átható bùntetőjogi személetmnőd hatására vették fel a germán szokásjogi gyűjteményekbe, a fellelt szabályok azt jelzik, mán akkoriban is érzékeny pontot jelentettek az árcsere kapcsán felmerülő jogviták a mindennapokban. A dolgorat legfőbb célja, hogy a germán népek áruseréjegának létére, minőségére és változatoságára világítson rá.

A munka első felében feltárózkognak mindenazon szabályok, amelyek az egyes germán népek szokásjogi gyűjteményeiben valamiféle utalást tartalmaznak, vagy konkért bizonyítékot adnak arról, hogy folyt árusere a germán lakosság körében, és az áruserét valamiféleképen szabályozni is kívánták. Ahol erre nyomokat találtam, ott azt is kiderül, hogy az adott rendelkezés a provinciák római lakosságával való együttélésnél köszönhetően került-e be a szokásjogi gyűjteménybe, vagy esetleg más germán nép korábban feljegyzett törvényét vették alapul. Emek köszönhetően kirajzolódik az egyes germán népek szokásjogi gyűjteményeinek európai „körtája”, hiszen bizonyos árusere-szabályok szó szerinti átvétele, azok vándorlása egyértelműen megállapítható. A munka ezen részét az egyes formulággyűjteményekben feltelt okiratminiatk részletes elemzése egészítik ki, amellyel ismételten azt kívánja igazolni, hogy

milyen mértékű volt az a specializáció, amely a germánok árucserajogát kísérő okiratokat jellemezte. Az okiratminiatk pontosan megtávezett konstrukciót takarnak, amely arra enged következetni, hogy – bár a lakosság körében hatalmas méreteket öltött az analfabétaizmus –, még a kezdetleges kereskedelmi viszonyok között is különös hangsúlyt helyeztek az ügyletek írásba foglalására az értékesebb ingóságok és ingathanok tekintetében.

A dolgozatnak az is célja, hogy a germán népek körében az árcsere-ügyletek során használt okiratok bemutatásával bebizonyítsa: a germán népek kezdetleges árucseraviszonyai között is olyan fokra fejlesztettek a jogi írásbeliséget, hogy nem kétséges: okiratkészítési szokásaiak teremtik meg a kontinuitást a római okirati szokások és az érett középkor virágzó okirati gyakorlata között. A germán kor a jogügyletek terén nem jelentette az írott jogtörökös teljes hiányát, hanem éppen a rómaiaktól átvett okirat-készítési szokásoknak köszönhetően több ezer oldalnyi olyan okiratot, és okiratminiat hagyta az utókora, amelyek alapján egyértelműen megállapítható, sokkal fejlettebb volt magánjoguk, mint az a korai középkor szövevényes eseményekkel telj közötörtenete alapján feltételezhető.

Az árcsere-re vonatkozó részletszabályok feltérképezése után a munka annak nyomába ered, hogy a szokásjogi gyűjteményekben fellelt jogügyleteket milyen formában hozták létre az egyes germán népek. Itt a *wadiatio* és a *fides facta* alkalmazásának szokszínűsége mutat rá a dolgozat. Ezen ügyleti formákkal egyben a híres germán szerződési formalizmus és szimbolizmus kialakulását és jellemzőit is vázolja. Ezután bemutatja, kik alkották azt a szük réteget, akitké képesek voltak az egyes jogügyletekről feljegyzéseket készíteni, és ez a tevékenységek milyen okirattípusokban öltött testet. A korabeli okiratszerkesztők az elődeik és általuk elkészített okiratok alapján olyan formulákörnyeket állítottak össze, amelyek hosszú évszázadokon át a későbbi okiratszerkesztők munkáját segítették, megőrizve ezzel a VI-VII. századi germán okirati szokásokat. Ezben formulákörnyek néhányike hasonló vándorlásba kezdett a korabeli Európában, mint azt megelőzően egyes germán szokásjogi gyűjtemények, az utókorak továbbítva ezzel a római okirati szokások germánok által átformált, új tartalommal megtöltött formáit.

A KUTATÁS MÓDSZEREL, FORRÁSAI

Az értekezés elkészítésében meghatározó szerepet kapott a koraközépkori jogforrások felkutatása és alkops vizsgálata. Mivel eredeti célom az volt, hogy PhD értekezésben a korai középkorban használt adóslevelekben fellelhető római jogi okirat-készítési szokások hatásait terképezem fel, a koraközépkorból fennmaradt, főleg kolostorokban megtalált okiratgyűjtemények nyomába eredtem. A Münsterben töltött DAAD-ösztöndíján ideje alatt kezdem el kutatásamat az Észak-Rajna-Vesztfália területén felelő és rekonstruált koraközépkori iratokat is gondozó Landesarchívumban. Itt azonban azt tapasztaltam, hogy a german korából származó okiratgyűjteményeket már átmásolták és nyomtatott formában hozzáférhetőek. A Landesarchiv okiratgyűjteményei közzül azok kelettek fel az érdeklődésemet, amelyek nem „kész” adósleveket vagy szerződéseket tartalmaznak, hanem csak kitöltsére váró blankettákat. Mint kiderült, ezek olyan formulagyűjtemények, okiratai voltak, amelyek a mai CD jogtár okiratmintaínak feleletek meg. Tehát már a VI-X. században is alkalmaztak olyan iratmintaikat, amelyek mindenfélle szerződés létrejöttékor a felek segtségére volt, amennyiben az adott ügyletről okiratot kívántak létrehozni. A formuláskönyvek tehát a minden nap üzleti forgalmat gyorsították meg, hiszen nem kellett az adott szerződéstípus teljes szöveget lejegyezni, elegendő volt a mintát kitölteni a felek nevével, az ügylet tárgyával, és a vételárral. Kutatáson ezen a ponton fordult át abba az irányba, hogy ne az adóslevelek, hanem az árucserével kapcsolatos okiratmintaikat tanulmányozzam. A germán népek köreben alkalmazott formulagyűjtemények okiratai után való kutatáshoz ezután már nem volt szükséges a Landesarchiv látogatása, mert a *Monumenta Germaniae Historica* sorozat *Formulae Merowingici et Karolini aevi* című, KARL ZEUMER szerkesztésében Hannooverben 1886-ban, majd 1963-ban újra kiadott kötetében mindegyik germán eredeti formuláskönyvből találtam elegendő okiratmintát, az *MGH* sorozat pedig a münsteri *Wilhelms Universitt* könyvtárában is hozzáférhető volt.

Jogforrásaim nagyobbik tömegét az egyes germán népek lejegyzett szokásjogát rejti szokásjogi gyűjtemények képezték. Bár több XIX. századi jogtörténész elkészítette a maga olvasatát egy-egy germán nép szokásjogi gyűjteményéhez (BEYERLE kiadta a bajorok, a burgundok és a longobárdok törvényeit, WOHLHAUPTER pedig a vizigótok jogának rejtelmét ígyezett megfejténi), az egység megeredménye érdekében dolgozatom első részének elkészítéséhez szintén az *MGH* kötetelt hívtam segítséggel. Az *MGH* sorozat *Leges Nationum Germanicarum* fejezetének 1. részből a vizigótok, a 2., 1. részből a burgundok, a 3., 2.

reszéből a ripuári frankok, a 4. részéből a chiamavi frankok és a longobárdok, a 4. 1. és 4. 2. részéből a száli frankok, az 5. részéből a keleti gótok, az 5. 1. részéből az alamannok, az 5. 2. részéből pedig a bajorok szokásjogát ismertem meg latin nyelven. Az *MGH* sorozat *Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum* fejezet is tartalmaz olyan részeket, amelyek a 12. részben volt fellelhető. Az angolszász törvényeket nem latinul, hanem néppylevelen jegyezték fel. A törvények szöveget LIEBERMANN fordította németre, és *Die Gesetze der Angelsachsen* című kékkötetes művében minden nyelven közreadta. Az angolszászok néppyleghoz tehet nem latin, hanem német nyelven írtam hozzá, mely körülmeny megkönytítette az angolszászok árcserejogi szokásainak feltérképezését.

A kontinentális Európa nyugati területein élő germán népek latin nyelvű törvényzövegeinek árvizsgálása során elsődlegesen arra törekedtem, hogy kiválogassam azokat a rendelkezéseket, amelyek az adásvétellel vagy a cserevel kapcsolatosak, valamilyen kapcsolatban állhatnak az ingó javak árcserejével. Bár tisztán az adásvétel illetve a csere lebonyolításáról nem találtam germán szokásjogi szabályt, meglepően sok volt azonban azon rendelkezések száma, amely bármilyen módon összefügg ezen ügyletekkel. Ide tartoznak az adásvételt kísérő mellékgyezmények, a szerződési biztosítékok, a kellékszavatosság, a szerződéskötés körülményei, az akarat szabadság rögzítése és az árcsere-ügyletek okirata fogalásának feltételei, következményei. Olyan speciális szerződési helyzetek is bekerültek a gyűjteményekbe, mint a lepott vagy per alatt álló dolgok eladása, a rabszolgák által kötött árcsere-ügyletek jogi megtételése. Természetesen azokat a rendelkezéseket is elemeztem, amelyek kifejezetten a kereskedőkre, bizonyos piacok privilegiált helyzetére vonatkoznak. Forrásellenzésem során teljesenre törekedtem, így az egyes germán népek szokásjogi gyűjteményeiben mindenazon szabályt igyekeztem felfedezni és más germán népek vonatkozó szabályával összehasonlítani, amely szabályok közvetve vagy közvetlenül kapcsolódnak az ingók adásvételéhez illetve cseréjéhez.

A forráselemzés mellett a kutatás módszerét az is meghatározza, hogy a dolgozat szemléletében összehasonlító jellegű. Egy-egy germán nép szokásjogi gyűjteményének vizsgálatak minden különös figyelmet fordítottam azokra a jogintézményekre, amelyek szabályozásával már egy másik nép törvényeinek elemzésekkel találkoztam. Az *arrha-* szabályok a vizigótok és a bajorok jogában élesen megtülbözhetetők egymástól, a rabszolgákkal köött ügyletekre vonatkozó rendelkezések a vizigótok és a bajorok jogai mellett a burgundok, a száli és ripuári frankok, továbbá a longobárdok népjei is tartalmazza, mely szabályok lényegében mindenütt megegyeznek. Az idegen dolgok eladását és a

kellekészavatosság szabályait a bajorok és a longobárdok jogában tudtak összevetni. A

Spanfolge és az *Anfang* lefolyását a száli és a riuputi frankoknál, illetve az angolszászoknál

figyeltem meg és hasonlítottam össze. Az angolszászoknál kiemelt jelentőséggel bírtak a kereskedők, akiknek ügyleteinek vizsgálatákor a vizigótok jogában felbukkanó, a

tengererőiről érkezett kereskedők privilegiumával vontam párhuzamot.

A munka nemsak azért összehasonlítható jellegű, mert az egyes germán népek szokásjogi gyűjteményeiben talált árcserejogi rendelkezéseket vettem össze egnással, hanem a germánok joggyakorlatában tapasztalt római jogi elveket is vázoltam, több kérdésben azonban ellenében áll egnással a klasszikus római jog és a germán népek szokásjogi gyakorlata. Ezek közül a legfontosabb, hogy míg a római jogban az adásvétel konszenzualis szerződés, a germánok adásvétel pedig az immunitat reálkontraktsok közé sorolható, ugyanis a *preium* megfizetése hozta létre a kötelmet a felek között.

Az aranygyűjtés módszere tehát abban állt, hogy a koraközépkori jogforrások közül a germán népek szokásjogi gyűjteményeit több olvasatban is felletem a münsteri jogi kari könyvtában, a formulagyűjtemények okiratmintáinak válogatását (*MGH Formulae*) szintén ott találtam meg, de nyomára alkadtam teljes, nyomtatásban kiadott formulákörnyéknek is (pl.

Mercuflji formularum libri duo, szerk. UDDHOLM), és olyan okiratgyűjteményeknek is, amelyek konkrét okiratokat tartalmaznak mind a közjog, mind pedig a magánjog területeiről (pl. *Urkunden zur Geschichte des deutschen Privatrechts*, szerk. LOERSCH – SCHROEDER). Tekintettel arra, hogy a német jogtörténet korai periódusát kutattam, a szakunder irodalom jelentős részét Münsterben és Linzben gyűjtöttem össze. Linzbe ÖAD-íszütdíjjal jutottam el,

és a Kepler Egyetem Római Jogi Tanszékén volt lehetőségem kutani 2001-ben. Ami a magyar nyelvű szakirodalmat illeti, részleteket ugyan találtam néhány germán szokásjogi gyűjtemény magyara fordított szövegéből, (pl. *Bevezetés az egri temes állam- és jogtörténet forrásaiba*, szerk. HAJDÚ L.–HORVÁTH P–NAGY L., és *Középkori egri temes történeti szövegygyűjtemény*, szerk. SZ. JONAS I.), de ezek inkább a germán jogforrások büntetőjogi rendelkezésére fókusznak, nem a magánjogi szabályokra. Magyar nyelven inkább a germán népek köztörtenetét bemutató munkákhoz fértem hozzá, ezeket az Ausztriában feltelt köztörteneti irodalommal egészítettem ki. A Századok miután szárdi köteteiben is csak a longobárdok vándorlással kapcsolatban lehetett közleményeket találni, a germán népek kereskedelmi szokásairól nem sikerült magyar nyelvű cikkeket felkutatom. Értekezésemhez mellékként csatoltam két térképet: a germán népek népvándorlásáról és azon germán királyságok földrajzi helyzeteiről, amelyek Nagy Károly időjén léteztek.

III.

A KUTATÁS ERedményei és a HASZNOSÍTÁS LEHETŐSÉGEI

Az értekezésben részletesen kidolgozott és (törvényszövegekkel, okiratminiatikkal) alátámasztott megalapítások az alábbiakban foglalhatók össze.

1. A koraközépkori életviszonyok a közösségi béke megszilárdítását követeltek meg, a germán népek szokásjogában ösidők óta alkalmazandó büntetőjogi szankciók a szokásjogok írásba foglalása során is tilisílyha kerültek. A magánjogi szabályok közül inkább a családjogi rendelkezésekre helyeztek hangsúlyt, a szerződések joga „mostohagyernek” ezekben a jogforrásokban. Aból adódóan tehát, hogy a germán szokásjogi gyűjteményeket a büntetőjog szellemre hatja át, az általam felkutatott áruszerével kapcsolatos rendelkezéseket is a személyesmód hatására foglalták írásba. Ezek közül is csak azokat jegyeztek fel, amelyeket elengedhetetlenül szükségesek voltak a közösségi béke fennartására.
2. A büntetőjog befolyását mutaja az is, hogy bizonyos árcsere-szabályok egy-egy szokásjogi gyűjteményben két helyen is, az adásvétellel kapcsolatos szabályok és a büntetőjogi rendelkezések, a lopásra vonatkozó szabályok között is megtalálhatók. Ez tipikusan a lopott vagy az idegen dolgok eladása körében fordul elő, de a germánoknál jellegzetes *Anfang* eljárás szabályozása is ide sorolható.
3. A germán népek szokásjogában nem válik el élesen egnástól a *cvereigylet* és az adásvétel, több népnél is kifejezetten azt írják elő, hogy a csere ugyanolyan érvénytel bír, mint az adásvétel (vizigótok, frankok, bajorok, alamanok). A *preium* kifejezés nemsak a pénzben álló vételárat jelentette, hanem az ellenértükül szolgáló cseretárgyat is. Mindez a koraközépkori pénzgazdálkodás fejlettességét és a vulgájog hatását tükrözi.
4. A szerződő felek akarataszabadságának követelménye azokban a szabályokban ölt testet, amelyek kimondják: a kényezetet vagy fenyegetéssel megkötött árcsere-ügyletek nem jönnek létre érvényesen. Itt a római *vis ac metus* hatására köött szerződés semmisségének elve érezhető. Az érvényesen megkötött szerződéseket azonban örökre érvényben kívánták tartani, csak szűk körben volt lehetőség az árcsere-szerződések felbontására.

5. Az árcsere-ügyletek létrehozata élesen elválik a római jogi tradióktól. Amíg a klasszikus római jogban az adás-vétel konzensualis szerződés volt, addig a germán népeknél *nemtelen redísszerződésnek tekinthető*. A rómaiak a felek közötti megállapodást követelték meg a kötelem létrehozatalához, a germán népek a *pretium* áradását, mint reálaktust tekintettek a kötelemet perfektív elemek. Ez alól csak a keleti gótok jelentenek kivételt, nálaik római hatásra konszenzualis ügylet az adás-vétel. A vizigótok és a bajorok a *pretium* áradása mellett az ügyletről való okiratkészítést is megkívánták annak érvényességehez.
6. A germán népek által olyanvára fontos közösségi kontroll az árcsere-ügyletek létrehozata során is hangsúlyos volt. A vizigótok, a frankok, a longobárdok, a bajorok és az angolszászok is *tanuk jelenlétért* írták elő az árcsere lebonyolításhoz, mely tanúk egy esetleges *Anfang* eljárásban is szerepet kaptak, elősegítve egríttel a piaci forgalom biztonságát.
7. Több germán nép is törvényben rögzítette az *arrha*-adás szabályait. A vizigótnál (a római hagyományokat követve) foglalóként jelenik meg az *arrha* a szerződéskötés folyamatában, és szimbolikus tárgy vagy pénzösszeg volt. Bár a bajorok számos szabályt vettek át a vizigótoktól, az *arrha*-szabályokat saját igényekhez alakították. A bajorok zálognak tekintették az *arrha*, amely nemcsak bizonyította az adás-vétel megkötését, hanem a kialkudot szolgáltatás későbbi teljesítését is meg lehetett igérni áradásával.
8. A germán népek szerződéskötési *formalizmusa* a közösségi kontroll fontosságával magyarázható. Formalizmusuk szoros kapcsolatban állt a *szerződési szimbolizmussal*. Vagyoni felelősségvállalásnál a *wadta*-dás volt a legelterjedtebb formalitás. Ez egy jelképes tárgy (bot, páca, vessző, rongydarab) volt, amely a felelősséget vállaló személy vagyónából (ingathajtóból, ruházatból) származott. Ezzel azt jelképezték, hogy az adott személy vagyónával vállal felelősséget valamilyen kötelezettség teljesítésre.
9. A germán népek árcsere-szabályai között kulcsfontosságú szerepchez jut a *rabszolgák adás-vételé* és *csevője*. Adás-vételkhöz szorosan kapcsolódik a kellékszávatosság rendezése, amelynek szabályaira és az okiratok klausuláira a hellenisztikus és poszklasszikus római jog gyakorolt hatást az *aediisi* jogsegélyek igénybevételének

lehetőségével. A rabszolgák által kötött ügyletek érvényessége uruk hozzájárulásával függött.

10. Bár az árcsere körében a *kereskedőt szerepe* nem ellanyagolható, a germán népek jogában csak ritkán említik őket, amely a kezdetleges kereskedelmi viszonyoknak tudható be. A vizigót és az angolszász törvényalkotók azonban kifejezetten rendelkeznek a kereskedők jogügyleteiről. A vizigóthoz érkezett *transmarinus negotiatorral* kötött ügyletek kockázatmentesek voltak, a vevők még a lopott árat is megharhatták. A kereskedők egnás közötti jogvitákban saját jogukat használhatták, a jogvitát az adott piacra illetékes „vámosok” döntötték el.
11. Általános megfigyelés, hogy a törvényalkotók a *piaci készvétel privilegizálátk*, sőt az angolszász királyok a londoni piact ahol a kedvezményben részesítették, hogy az itt megkötött ügyletek kilönös kötőrővel rendelkeznek. Piaci rendtartással kapcsolatos az a longobárd szabály, hogy két-három tanú előtt lehet lovat venni.
12. Árcserevel kapcsolatos részletszabályokat a vizigótok, a bajorok, a longobárdok, és az angolszászok népjövágában találunk. Ezen népek szokásjogi gyűjteményei közül mégis a vizigótok *joga emelkedik ki*, ugyanis a többi germán nép szokásjoga a vizigótoktól vette át az árcsere-re vonatkozó szabályokat, csak ritkán tapasztaljuk a vizigót szabályok átalakítását. Mivel a vizigótok jó kapcsolatot ápoltak a római lakossággal, elsődlegesen ők közvetítették a római jogi gondolkodásmódot más germán népek szokásjogába. Nemcsak a klasszikus római jog, hanem a vulgáj jog szabályai is a vizigótok jogának segítségével „szivárgott be” germán népek szokásjogába.
13. Ha a jogforrások között tehetünk ilyen megkülönböztetést, a koraközépkori germán szokásjogi gyűjtemények statikusnak, a *formulagyűjtemények okiratmintái dinamikusnak* nevezhetők. A formulagyűjtemények ugyanis minden szerződéspuska más-más okiratmintát tartalmaztak. A szerződő felek csak kiválasztották a nekik megfelelő szerződéstípust, és a típushoz tartozó okiratmintát kihitteltek saját adataikkal, így a mai CD jogtárhoz hasonló formulagyűjtemények állhattak a rendelkezésükre. Az ingók adás-vételére használt korabeli okiratminták vizsgálata alapján rekonstruáltam, milyen mozzanatokból állt össze egy árcsere-ügylet lebonyolítása.

14. Hangozni kell, hogy a formulák könyvek nemcsak a szokásjogi gyűjtemények által előírt okirat-készítési előírások között teremtettek közvetlen kapcsolatot, hanem közvetett módon a posztklaszikus kori római okirat-szerkesztési szokások és az érett középkor okiratainak erdeje között is kapcsolódási pontokként jelentek meg. A germánok római lakossággal való együttélésének volt az köszönhető, hogy változatos okirai szokásokat tanultak meg és továbbítottak az egyre erősödő Frank Birodalom jogának, amelyben az érett középkor virágzó okirati kultúrája gyökerezik.

15. Értekezésben a koraközépkori germán jogforrások elemzésével igazoltam a germánok magánjogát célzó kutatások létfogósultságát, és rávilágítottam a kezdetleges kerestetelmi vizonyok között is kidolgozott árcserejogi rendelkezésekre, továbbá az okirat-használati szokások szokatlan fejlettisére. A maganjog e területen részletes vizsgálatával azt kívántam bizonyítani: a germánok vitathatatlan érdeme Európa jogfejlődésében az, hogy olyan római jogintézmények hordozta értekeket közvetítéket, amelyek összefeveredve a german jogi tradiciókkal az érett középkor legfontosabb magánjogi jogintézményeinek gyökérét képezték. A germán okirat-készítési szokások feltárával azt bizonyítottam, hogy a jogi kultúra szempontjából nem titolgott szakadék az ókori Róma és az érett középkor kereszteny Európája között.

A munka eredményeinek hasznosulását az alábbiak szerint valósult, valósul meg.

1. A közeljövőben is a germán népek magánjogának további kutatását tervezem. Az értekezés eredményeit felhasználva, különösen ami a formulagyűjtemények okiratmintáit illeti, már nem csak az „túres” blankettéket vizsgálom mai, hanem a ténylegesen létrehozott jogügyletektről készült okiratokat. Több száz germán kori okirat rendelkezésre áll, a koraközépkori Európa különböző tájain összeállított codexek (pl. *Codex Cawensis*, *Troyas Storia d'Italia*, *Mémoire di Lucca*) mind magánjogi, mind pedig köjogi dokumentumokat magukban foglalva biztosítanak forrásanyagot, és a koraközépkori okiratokat már nyomatot formában adják közre. Terveim szerint a germán népeknel szokásos hitelezőkötést terépezem fel, az okiratok közül a *carta* és *notitia* formájában megfogalmazott adósleveleket válogatom ki. Mivel ebben a témaában már több cikkem jelent meg, ezek folytatásaként a germán adóslevelekben rejti, változatos formában fellelhető záradékok joghatását kívánom vizsgálni. Előzetes kutatásaim alapján

ugyanis megállapítható, hogy az okirati záradékoknak köszönhetően a germánok adóslevelei mai fogalmainkkal érve érett-papiroknak minősülnek, és a modern jogok rendelei és bennutatóra szóló papírai előfutáranak tekinthetők. Jelen munkán elkezítésekor szerzett okirat-elemzői tapasztalatok további kutatásain során hasznosulni fognak, és a formulagyűjteményekkel együtt teljes képet alkotnak a koraközépkori árcsere- és hitelviszonyokat kísérő okirati szokásokat bennutató majdnapi monogramfában. Ebben a témaában ez lenne az első magyar nyelvű jogtörténeti munka hazánkban.

2. Az eredmények közvetlenül az átalam kidolgozott tematika szerint, már sikeresen tartott kétfelvéses speciálkollegium formájában hasznosultak a 2002/03. és 2003/04. tanév minden felében a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi karán.
3. A kutatások hasznosulását biztosítják azok a már megjelent magyar nyelvű (16) és idegen nyelvű (5) publikációk, valamint a hazánkban és külföldön megírtott előadások (8), amelyek a dolgozat tárgyköréhez kapcsolódnak.

AZ ÉRTEKELÉS TÉMAKÖRÉVEL ÖSSZEFÜGGŐ PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

1. *Az okiratok szerepe néhány germán nép szokásjogában.*
In: Publicationes Universitatis Miskolciniensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXII., 2004, 7-20. pp.
2. *A bürítető igazságügyi jogi szakosságai a german népek korai szokásjogában.*
In: Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus LXV., Tanulmányok Dr. Molnár Imre 70. születésnapjára, Szeged, 2004, 11-20. pp.
3. *Die Mithwirkung der Gemeinschaft bei Verträgen im frühmittelalterlichen Europa.*
In: Law Culture and European Integrations Process, Košice, 2004, 233-235. pp.
4. *Röviden a burgundák adásvételei szokásairól.*
In: Jogtörténeti Szemle, Budapest-Győr-Miskolc, 2004/3. szám, 25-28. pp.
5. *A kereskedelmi tevékenység nyomai a koraközépkori római jogforrásokban.*
In: Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2003. november 6., 18-24. pp.
6. *Az addisvétel sajátos esetei a vizegők ízjelű gyakorlatában.*
In: Jogtörténeti Szemle, Budapest-Győr-Miskolc, 2003/3. szám, 26-31. pp.
7. *A Leiges Langobardorum adásvételre vonatkozó szabályai.*
In: Publicationes Universitatis Miskolciniensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXI/1., 2003, 7-20. pp.
8. *A kereskedelmi tevékenység szabályozása a száli és a ripuari frankok népjogában.*
In: Miskolci Doktoranduszok Jogiudományi Tanulmányai, Tomus 1/3., Fasciculus 1-20., Bibor Kiadó, 2003, 5-22. pp.
9. *A meroving és karoling kori formulák, mint a kereskedelmi jog forrásai.*
In: Publicationes Universitatis Miskolciniensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXI/1., 2002, 7-30. pp.
10. *Benniutora szóló értekpapírok a frank-római magánoktatási világban.*
In: Miskolci Doktoranduszok Jogiudományi Tanulmányai, Tomus 1/1., Fasciculus 1-20., Bibor Kiadó, 2002, 25-44. pp.
11. *Röviden a koraközépkori magánoktatóról, különös tekintettel a germán adáslevélre.*
In: Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2001. november 6., 16-22. pp.
12. *A könyvelési szokások és a litterászerződések kapcsolata a Római Köztársaság korában.*
In: Publicationes Universitatis Miskolciniensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XVII., 2000, 60-65. pp.
13. *Vulgáriatin viaszostáblát a pompeji és dáciai feltárások tükrében.*
In: Szabó Béla, Sáry Pál (szerk.): „*Dum spiro doceo*”, Ünnepi Tanulmányok VI. Huszti Vímos 85. születésnapjára, Bibor Kiadó, Miskolc, 2000, 109-134. pp.
14. *Bankiügyletek és banki könyvvitel a római jogban - röviden a római bankárokrol.*
In: Collega, Budapest, 2000. február, IV. évf. 2. szám, 60-65. pp.
15. *Szerződéskötés a koraközépkori bajor népjogban.*
In: Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2002. november 6., 14-19. pp.
16. *Az értékpapírjog gyűjteménye a german maganjog szerződési szimbolikájában.*
In: Collega, Budapest, 2002. május, VI. évf. 2. szám, 48-51. pp.
17. *Lopott dolgok visánására vonatkozó szabályok néhány barbár törvényben.*
In: Collega, Budapest, 2002. március, VII. évf. 1. szám, 108-111. pp.
18. *A kereskedelmi nyomai a koraközépkori angolszász törvényekben.*
In: Publicationes Universitatis Miskolciniensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXIII., 2005. (megjelenés alatt)
19. *Die Wirkung der Buchhaltung, besonders der Bankbuchführung auf das Vertragsystem im klassischen römischen Recht.*
In: Publicationes Universitatis Miskolciniensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XIX., 2001, 39-58. pp.
20. *Contractus literis und die Bankbuchhaltung der Römer.*
In: RDDA (Revue Internationale des droits de l'antiquité), Bruxelles, 2001, 11-17. pp.
21. *Contractus litteris et les livres des banquiers romains.*
In: Résumés des communications, 55e session de la SIHDA, Rotterdam, 18-22 septembre 2001, 3-4. pp.
22. *The Role of the West Roman Vulgar Law in the Early Middle Ages.*
In: 4th International Conference of PhD Students, 11-17 August 2003, Miskolc, 7-12. pp.

ILDÍKÓ BABIÁK

**GÜTERAUSTAUSCHGESCHÄFTE IN DEM GEWÖHNHEITSRECHT
DER GERMANISCHEN VÖLKER**

Die Thesen der Doktorarbeit

MISKOLC
2005

I.

ÜBERBLICK DES FORSCHUNGSAUFRAGES, ZIELSETZUNG DER FORSCHUNG

Die frühmittelalterlichen germanischen Volksrechte gingen vor ihrer Völkerwanderung durch die mündliche Überlieferung, in Verse gefasst auf die Nachkommenschaft über. Diese Gewohnheitsrechte wurden zwischen den V.-IX. Jahrhunderten den veränderten gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Umständen gemäß nach den Erklärungen der Rechtskundiger meist auf Latein aufgeschrieben. Diese Rechtsaufzeichnungen geben aber die Stammesrechte nicht rein wieder, weil sie ein Bild von dem Privatrecht der germanischen Völker die Stammesrechte verschmitten, neue Regelungen hinzugefügt, aus anderen Stammesrechten und besonders aus dem römischen Recht entnommen machen.

Germanische Völker waren die Westgoten, Burgunden, Bayern, Franken, Langobarden, Ostgoten, Sachsen, Friesen, Alamannen und die Angelsachsen. Da die Darstellung der Geschichte der einzelnen Völker im Hinblick auf die Rechtsaufzeichnung und die Entwicklung des Gütertauschs nicht umgegangen werden kann, werden die Abstammung, Wanderung, Umstände und die Eigentümlichkeiten der Rechtsaufzeichnung der germanischen Völker im ersten Teil der Abschnitte der Arbeit vorgestellt. Das Ziel dieser Teile der Arbeit ist nicht nur die Darstellung der Eigentümlichkeiten, sondern auch Darstellung der Nachwirkung und Entwicklung der einzelnen Stammesrechten, und die Wurzeln der Rechtswissenschaft im Langobardenreich werden auch klageläufig.

Trotzdem, daß die frühmittelalterlichen Handelsverhältnissen sehr primitiv waren, und die mit dem Gütertausch verbindlichen Regelungen wegen der strafrechtliche Betrachtung in die germanischen Rechtsaufzeichnungen aufgenommen wurden, zeigen die gefundenen Regeln, daß die mit dem Gütertausch zusammenhängenden Rechtsache schon damals heiklere Punkte des Alltags bedeuteten. Das Hauptziel der Arbeit bildet, das Dasein, die Qualität und die Mannigfaltigkeit des Gütertauschgeschäftes der germanischen Völker zu beleuchten.

Im ersten Teil der Arbeit werden alle Normen aufgeführt, die in den germanischen Rechtsaufzeichnungen irgendwelchen Hinweis enthalten, oder konkrete Beweise darüber liefern, daß der Gütertausch im Kreise der germanischen Bevölkerung vorging, und die Bevölkerung den Gütertausch irgendwie auch regeln wollte. Wo dafür Spuren zu finden sind, dort zeigt sich auch, ob die gegebene Bestimmung wegen dem Zusammenleben mit der römischen Bevölkerung der Provinzen in die Rechtsaufzeichnung aufgenommen wurde, oder eventuell ein früher aufgezeichnetes Gesetz eines anderen germanischen Volkes als

Grundlage genommen wurde. Dem ist es zu verdanken, daß sich die europäische „Rundfahrt“ der Rechtsaufzeichnungen der einzelnen germanischen Völker zeichnet, da die wortwörtliche Übernahme und Wanderung bestimmter Regelungen eindeutig feststellbar ist. Dieser Teil der Arbeit wird mit der ausführlichen Untersuchung der in den Formularsammlungen gefundenen Urkundenformulare ergänzt. Mit dieser Untersuchung wird bewiesen, wie das germanische Urkundenwesen in Kauf und Tausch spezialisiert wurde. Die Urkundenformulare verhüllen eine klar geplante Konstruktion, woraus darauf zu schließen ist, daß die Beurkundung in Hinsicht auf die wertvollen Mobilien und Immobilien auch unter den primitiven Handelsverhältnissen besonders betont wurde, obwohl im Kreise der Bevölkerung hohes Analphabetentum herrschte.

Die Arbeit hat auch das Ziel, mit der Darstellung der Urkunden, die bei den Gütertauschgeschäften der germanischen Völker verwendet wurden zu beweisen: die rechtliche Schriftlichkeit wurde unter den primitiven germanischen Handelsverhältnissen auch so hochgradig entwickelt, daß es außer Zweifel steht, daß die germanischen Gewohnheiten in der Urkundenfertigung die Kontinuität zwischen dem römischen Urkundenwesen und der blühenden Urkundenpraxis des hohen Mittelalters schaffen. Die germanische Zeit bildete auf dem Gebiet der Rechtsgeschäfte nicht den völligen Mangel an geschriebene Rechtsquellen. Es ist den von den Römern übernommenen Gewohnheiten in der Beurkundung zu verdanken, daß die Germanen Tausende solche Urkunden und Urkundenformeln für die Nachkommenschaft hinterließen, aufgrund deren eindeutig feststellbar ist, daß ihr Privatrecht viel entwickelter war, als wir es früher annahmen.

Nach der Forschung nach den Regelungen bezüglich des Gütertauschs ist die Arbeit hinter dem her, in welcher Form die germanischen Völker die in den gewohnheitsrechtlichen Rechtsaufzeichnungen gefundenen Rechtsgeschäfte ins Leben riefen. Die Arbeit weist hier auf die Vielfältigkeit der Anwendung der *wakatio* und der *files facta* hin. Mit diesen Geschäftsformen werden die Entstehung und die Eigentümlichkeiten der berühmten germanischen vertraglichen Formalität und Symbolität auch beschrieben. Danach wird dargestellt, wer die schmale Schicht bildete, die fähig waren, über die einzigen Rechtsgeschäfte Rechtsaufzeichnungen zu machen, und in welchen Urkunden ihre Tätigkeit verkörpert wurde. Die damaligen Urkundenverfassern stellten aufgrund ihrer eigenen Urkunden und laut der Urkunden ihrer Vorgänger solche Formularsammlungen zusammen, die jahrhundertelang bei der Arbeit der späteren Urkundenverfassern halfen, und damit die germanischen Gewohnheiten in der Beurkundung aus den VI.-VII. Jahrhunderten bewahrten. Manche Formularsammlungen wanderten wie früher die germanischen Rechtsaufzeichnungen

im frühmittelalterlichen Europa, und beförderten damit die römischen Formen der Beurkundung, die von den Germanen umgebildet und mit neuem Inhalt angefüllt wurden.

II.

FORSCHUNGSMETHODEN UND FORSCHUNGSQUELLEN

Bei der Erstellung meiner Arbeit spielten die Erforschung und eingehende Untersuchung der frühmittelalterlichen Rechtsquellen eine bedeutende Rolle. Da mein ursprüngliches Ziel war, die Einflüsse des römischeschichtlichen Urkundenwesens auf die frühmittelalterlichen Schulscheinen in meiner Doktorarbeit zu beweisen, erforschte ich die aus dem Frühmittelalter erhaltenen, meist in Klöstern gefundenen Formularsammlungen. Während meines DAAD-Stipendiums in Münster begann ich meine Forschungen im *Landesarchiv*, welches für die in Nordrhein-Westfalen gefundenen und rekonstruierten frühmittelalterlichen Urkunden sorgt. Hier machte ich die Erfahrung, daß die Formularsammlungen aus der germanischen Zeit schon umgeschrieben wurden und diese Sammlungen sind schon in gedruckter Form zugänglich. Von den Sammlungen des *Landesarchivs* erregten diejenige meine Interesse, die nicht „fertige“ Schulscheine oder Verträge enthielten, sondern nur Blankette, die auf Erfüllung warteten. Diese waren die Urkunden solcher Formelbücher, welche dem heutigen Formelbuch der CD-Rechtsnormversammlung entsprachen. Es wurden schon also in den VI-X. Jahrhunderten solche Formulare verwendet, die bei der Entstehung der verschiedenen Verträge den Parteien halfen, wenn sie über das Geschäft eine Urkunde verfassen wollten. Die Formularbücher beschleunigten also den Handelsverkehr des Alltags, weil die Parteien nicht den ganzen Text des Vertragstypes aufschreiben mußten, sondern es war genügend, das Formular mit den Namen der Parteien, mit dem Vertragsobjekt und mit dem Preis auszufüllen. Meine Forschung drehte sich in diesem Stadium in die Richtung um, nicht die Schulscheine, sondern die Urkundenformulare des Gütertauschs zu untersuchen. Dazu war es nicht mehr nötig das *Landesarchiv* zu besuchen, weil ich genügende Formulare von jeden germanischen Formelbucher in *Monumenta Germaniae Historica*, *Formulae Merowingici et Karolini aevi* (verfaßt von KARL ZEUMER, herausgegeben in Hannover, 1886 und 1963) fand, und die *MGH* war in der Universitätsbibliothek in Münster auch zugänglich.

Die größere Menge meiner Rechtsquellen bildeten die gewohnheitsrechtlichen Rechtaufzeichnungen, die die Volksrechte der germanischen Völker enthalten. Obwohl mehrere Rechtshistoriker des XIX. Jahrhundetes ihre Texte über die germanischen Volksrechte erststellen (BEYERLES Text zum *Lex Baiuvariorum*, *Lex Burgundionum*, *Leges Longobardorum* und WOHLHAUPTERS Text zum *Leges Visigothorum*), rief ich die Bände der *MGH* im Interesse der Erschaffung der Einheit bei der Erstellung des ersten Teiles meiner

Arbeit zur Hilfe. Von den Bänden der *MHG* benutzte ich das Kapitel „*Leges Nationum Germanicarum*“. Der 1. Teil enthält die Gewohnheitsrechte der Westgoten, der 2.1 Teil die der Burgunden, der 3.2 Teil die der römischen Franken, der 4. Teil die der chamaivenischen Franken und der Longobarden, der 4.1 und 4.2 Teile enthalten die Gewohnheitsrechte der salischen Franken, der 5. Teil die der Ostgoten, der 5.1 Teil die der Alemannen, der 5.2 Teil die der Bayern auf Latein. Der Teil „*Fonnes iuris Germanici antiqui in usum scholarum*“ der *MHG* enthält auch germanische Volksrechte. Die Volksrechte der Sachsen und Thüringen sind in dem 4. Teil, das friesische Volksrecht ist im 12. Teil zu finden. Die angelsächsischen Gesetze wurden nicht lateinisch, sondern auf Volkssprache aufgezeichnet. Die Texte der Gesetze wurden von LIEBERMANN ins Deutsche übersetzt, und er gab sie in seinem Werk „*Die Gezeze der Angelsachsen*“ von zwei Bändern heraus. Ich konnte also das Volksrecht der Angelsachsen auf Deutsch lesen, und es machte die Forschung nach den Regelungen des Gütertausches leichter.

Bei der Untersuchung der germanischen Volksrechte auf Latein des kontinentalen Europas strebte ich an, solche Regelungen herauszusuchen, die mit dem Kauf oder Tausch der Mobilien im Zusammenhang sind. Zwar fand ich rein über die Abwicklung des Kaufes oder Tausches keine germanischen gewohnheitsrechtlichen Vorschriften, es gab viele solche Regelungen, die irgendwie mit diesen Geschäften im Zusammenhang sind. Dazu gehören die Nebenpunkte und Nebenabrede, vertragliche Sicherheitsleistungen, die Mängelhaftung, die Umstände des Vertragsabschlusses, die Niederlegung der Willensfreiheit und die Bedingungen und Folgen der Beurkundung der Gütertauschgeschäfte. Solche speziellen Vertragsumstände sind auch in die Rechtsaufzeichnungen gelangen, wie der Kauf gestohnter Sachen und die Zuerkennung der Geschäfte der Sklaven. Den Kauf der fremden Sachen und die Vorschriften der Mängelhaftung konnte ich in den bayerischen und langobardischen Volksrechten vergleichen. Die Abwicklung der *Spurfolge* und der *Anfang* beobachtete und verglich ich bei den salischen und römischen Franken und bei den Angelsachsen. Die Händler haben besondere Bedeutung bei den Angelsachsen, und bei der Prüfung ihrer Geschäften konnte ich mit den Privilegien der überseesischen Händlern bei den Westgoten eine Parallele ziehen.

Die Arbeit ist vom Charakter aus nicht nur datum vergleichend, weil ich die in den einzelnen germanischen Rechtsaufzeichnungen gefundenen Regelungen auf Gütertausch nebeneinanderstellte, sondern ich stellte die in der germanischen Rechtspraxis gefundenen römischirechtlichen Grundsätze auch dar, das klassische römische Recht steht aber zu der germanischen Rechtspraxis in mehreren Fragen im Gegensatz. Wichtig ist davon, daß der

Kauf in dem römischen Recht ein Konsensualvertrag ist, der Kauf der Germanen ist aber in die Innominate-Realkontrakten einzureihen, die Zahlung der *pretium* rief nämlich die Obligation ins Leben.

Die Methode der Quellsammlung stand also darin, daß ich die Sammlungen der germanischen Volksrechten von den frühmittelalterlichen Rechtsquellen in der rechstistorischen Bibliothek der Wilhelms Universität Münster in mehreren Versionen fand, und die Sammlung der Urkundenformulare der Formelbücher (*MHG Formulæ*) auch dort aufdeckte, aber ich fand die Spuren ganzer, gedruckter Formelsammlungen (zB. *Marchi formulare libri duo*, verfaßt von UDDHOLM) und solcher Urkundensammlungen auch, die konkrete öffentlich-rechtliche und privatrechtliche Dokumenten enthalten (zB. *Urkunden zur Geschichte des deutschen Privatrechts*, verfaßt von LOERSCH – SCHRÖDER). In Anbetracht, daß ich nach der frühen Periode der deutschen Rechtsgeschichte forschte, sammelte ich die Mehrheit der sekundären Literatur in Münster und in Linz. Ich war in Linz mit Hilfe eines ÖAD-Stipendiums und konnte im Institut für Römisches Recht der Kepler Universität im Jahr 2001 forschen. Was die ungarischsprachige Literatur betrifft: ich fand zwar Details der ins Ungarische übersetzten Texte der germanischen Rechtsaufzeichnungen (zB. *Bevezetés az egyetemes állam- és jogtörínet forrásainba*, verfaßt von HÁDÚ – HORVÁTH – NAGY, und *Középkori egyetemes töréneti szöveggyűjtemény*, verfaßt von JÓVÁS), diese konzentrierten aber eher auf die strafrechtlichen Regelungen der germanischen Rechtsquellen, und nicht auf die privatrechtlichen Vorschriften. Auf Ungarisch fand ich eher solche Arbeiten, die die Geschichte der germanischen Völker vorstellen, und ich ergänzte diese mit den in Österreich gefundenen historischen Literatur. Die Bände der *Századok* aus den XIX.-XX. Jahrhunderten enthalten nur Artikel über die Wanderung der Longobarden, aber ich konnte über die Handelsverhältnisse der Germanen keine ungarischsprachigen Aufsätze finden. Meiner Arbeit legte ich zwei Karten bei: die eine über die Wanderungen der germanischen Völker, und die andere über die geographische Lage der germanischen Königreiche, die in der Zeit von Karl der Große existierten.

III.

Die Ergebnisse der Forschung, die Möglichkeiten der Benützung

Die in meiner Arbeit bearbeiteten und (mit Gesetzen und Urkundenformularen) belegten Feststellungen können wie folgt zusammengefaßt werden:

1. Die frühmittelalterlichen Lebensverhältnisse verlangten die Festigung des gemeinschaftlichen Friedens. Die in den germanischen Gewohnheitsrechten seit Urzeiten angewendeten Strafbedrohungssanktionen gewannen auch während der Aufzeichnung der Gewohnheitsrechte die Oberhand. Bei dem Privatrecht wurde der Akzent mehr auf das Familienrecht gelegt, das Vertragsrecht ist ein „Stieftkind“ in diesen Rechtsquellen. Da die germanischen Volkstrechten von der strafrechtlichen Betrachtung durchgedrungen werden, wurden die mit dem Gütertausch verbündlichen Regelungen auch wegen dieser strafrechtlichen Betrachtung aufgeschrieben. Von diesen wurden nur solche aufgezeichnet, die zur Erhaltung des gemeinschaftlichen Friedens unerlässlich nötig waren.
2. Es zeigt auch den Einfluß des Strafrechtes, daß bestimmte Regelungen zweimal, bei den Regelungen des Gütertausches und bei dem Diebstahl auch zu finden sind. Es kommt typisch im Kreise des Verkaufs der gestohlenen oder frenden Sachen vor, aber das bei den Germanen typische *Anfangsverfahren* ist auch dazu zu zählen.
3. Der Kauf und Tausch sind in dem germanischen Volkrecht nicht scharf getrennt. Bei mehreren Völkern wurde festgestellt, daß der Tausch die gleiche Gültigkeit hat wie der Kauf (Westgoten, Franken, Baiern, Alamannen). Das *preium* bedeutete nicht nur den Preis im Geld, sondern auch die Tauschsache als Gegenwert. All dies widerspiegelt den Unentwicklungsstand der frühmittelalterlichen Geldwirtschaft und den Einfluß des Vulgarechts.
4. Das Erfordernis der Willensfreiheit der Parteien nimmt in solchen Regelungen Gestalt an, die erklären: die mit Gewalt oder durch Drohung abgeschlossenen Gütertauschgeschäfte sind nichtig. Hier ist das römische Prinzip der Nichtigkeit der Verträge merkbar, die durch die Wirkung *vis ac metus* abgeschlossen wurden. Die gültigen Verträge wollten aber die Germanen ewig in Kraft halten, die Auflösung eines Gütertauschvertrages war nur engbegrenzt möglich.
5. Die Begründung der Gütertauschverträge unterscheidet sich sehr von den römischemrechtlichen Traditionen. Im klassischen römischen Recht war der Kauf ein Konsensualvertrag, bei den germanischen Völkern wurde aber der Kauf als einen innominate Realvertrag betrachtet. Die Römer erforderten den Konsens der Parteien zur Begründung der Obligation, bei den germanischen Völkern war die Übergabe des *preiums* das Perfektionsmittel der Obligation. Nur die Ostgoten bilden die Ausnahme, bei ihnen ist der Kauf wegen des römischen Einflusses ein Konsensualvertrag. Die Westgoten und die Bayern erforderten zur Gültigkeit des Geschäfts neben der Übergabe des *preiums* auch die Beurkundung des Vertrags.
6. Die für die germanischen Völker sehr wichtige gemeinschaftliche Kontrolle war bei der Begründung der Gütertauschgeschäfte auch betont. Die Westgoten, Franken, Langobarden, Bayern und Angelsachsen schrieben zur Abwicklung des Gütertausches die Anwesenheit von Zeugen vor. Diese Zeugen spielten in einem eventuellen *Anfangsverfahren* auch eine Rolle, und sie begünstigten zugleich die Sicherheit des Marktverkehrs.
7. Mehrere germanischen Völker legten die Übergabe der *arrha* im Rechtsaufzeichnungen fest. Die *arrha* (nach den römischen Traditionen) wird bei den Westgoten im Verlauf des Vertragsabschlusses als Draufgabe betrachtet, und die *arrha* war eine symbolische Sache oder ein Geldbetrag. Obwohl die Bayern mehrere Rechtsvorschriften von den Westgoten übernahmen, gestalteten sie die *arrha*-Regelungen nach eigenem Bedarf um. Die Bayern betrachteten die *arrha* als Pfand, die nicht nur den Abschluß des Kaufs beweis, sondern es war auch möglich, die spätere Leistung der verhandelten Lieferung mit ihrer Übergabe zu versprechen.
8. Die Formalität bei dem Vertragsabschluß der germanischen Völker ist mit der Wichtigkeit der gemeinschaftlichen Kontrolle zu erklären. Ihre Formalität ist mit der vertragsrechtlichen Symbolität in engem Zusammenhang. Bei der Vermögensverantwortung war die Übergabe einer *wadja* die meistverbreitete Formalität. Die *wadja* war eine symbolische Sache (Stab, Stock, Rute, Fetz), die aus dem Vermögen der Person stammte (aus seiner Immobilien, aus seiner Kleidung), die die

Verantwortung nahm. Damit war symbolisiert, daß diese Person mit seinem Vermögen für die Leistung einer Verpflichtung Verantwortung nimmt.

9. Der Kauf und Tausch der Sklaven spielten eine wichtige Rolle in den Regelungen des Gütertausches der germanischen Völker. Mit ihrem Kauf ist die Regelung der Mängelhaftung eng verbunden, deren Regelungen und die Klauseln der Kaufkunden das hellenistische und römische Recht mit der Möglichkeit der Rechtshilfe des *aedilis* beeinflußte. Die Gültigkeit der von den Sklaven abgeschlossenen Geschäfte war von der Zustimmung ihrer Eigentümer abhängig.
10. Obwohl die Rolle der Händler bei dem Gütertausch nicht zu vernachlässigen ist, werden sie in den germanischen Volksrechten wegen der primitiven Handelsverhältnisse nur selten erwähnt. Die westgotischen und angelsächsischen Gesetzgeber verfügten aber über die Rechtsgeschäfte der Händler. Die ins Westgotenreich angekommenen, mit dem transmarinus negotiator abgeschlossenen Geschäfte waren ohne Risiko. Der Käufer durfte sogar die gestohlene Ware behalten. Die Händler durften bei ihren Rechtsstreiten ihr eigenes Recht anwenden, über ihre Rechtsstreite trafen die auf dem gegebenen Markt zuständigen „Zollbeamten“ eine Entscheidung.
11. Es ist eine allgemeine Beobachtung, daß die Gesetzgeber den Bankauf privilegierten, und die angelsächsischen Könige gaben dem Markt in London sogar das Privileg, daß die hier abgeschlossenen Geschäfte besondere Rechtsverbindung hatten. Die langobardische Regelung, demgemäß der Pferdkauf nur vor zwei oder drei Zeugen erlaubt ist, ist auch eine Marktordnung.
12. Detailregelungen im Zusammenhang mit dem Gütertausch finden wir im Volksrecht der Westgoten, Bayern, Langobarden und der Angelsachsen. Von den Rechtsaufzeichnungen dieser Völker hebt sich aber das Volksrecht der Westgoten hervor, weil das Gewohnheitsrecht anderer germanischer Völker die Regelungen des Gütertauschs von den Westgoten übernahm, und wir erfahren die Umbildung der westgotischen Vorlage nur selten. Da die Westgoten zu der römischen Bevölkerung gute Beziehungen hatten, vermittelten sie primär die römisch-rechtliche Denkungsweise ins Volksrecht anderer germanischen Völker. Nicht nur die Regeln des klassischen römischen Rechts, sondern auch die Vorschriften des Vulgarrechts drangen mit der Hilfe des westgotischen Rechtes in die germanischen Volksrechte ein.
13. Wenn wir die Rechtsquellen so unterscheiden können, sind die frühmittelalterlichen germanischen Gewohnheitsrechte statisch, und die Urkundenformeln der Formelsammlungen dinamisch. Die Formelsammlungen enthielten nämlich für alle Vertragstypen andere Urkundenformel. Die vertraglichen Parteien wählten nur den für sie richtigen Vertragstyp aus und führten die Urkundenformel zu diesem Typ mit ihren Daten aus. So hatten sie solche Formelsammlungen, wie heute die elektronische CD-Rechtsnormsversammlung ist. Nach der Prüfung der Urkundenformeln des Kaufs der Mobilien konnte ich rekonstruieren, aus welchen Momenten die Abwicklung eines Gütertauschgeschäftes zusammengestellt wurde.
14. Es ist zu betonen, daß die Formebücher nicht nur zwischen den Vorschriften der Beurkundung der gewohnheitsrechtlichen Rechtsaufzeichnungen eine unmittelbare Verbindung nachten, sondern sie sind auch die Verbindungen zwischen dem nachklassischen römischen Urkundenwesen und der Urkunderwelt des hohen Mittelalters. Es war dem Zusammenleben der Germanen mit der römischen Bevölkerung der Provinzen zu verdanken, daß die Germanen manigfältiges Urkundenwesen lernten und ins Recht des Frankenreiches förderten, wo die blühende Urkundenkultur des hohen Mittelalters wurzelte.
15. In meiner Arbeit bestätigte ich mit der Prüfung der frühmittelalterlichen germanischen Rechtsquellen die Daseinbürokratierung der Forschung nach dem germanischen Privatrecht. Ich beleuchtete die trotz der primitiven Handelsverhältnisse ausgearbeiteten Regelungen des Gütertauschs und den ungebräuchlichen Entwicklungsstand des Urkundenwesens. Mit der ausführlichen Prüfung dieses Teiles des Privatrechts wollte ich beweisen, daß das Verdienst der Germanen in der europäischen Rechtsgeschichte ist, daß sie solche von den römischen Rechtsinstituten getragenen Werte vermittelten, die sich mit den germanischen Rechtstraditionen vermischten und die Wurzeln der wichtigsten privatrechtlichen Rechtsinstitutionen des hohen Mittelalters bildeten. Mit der Aufdeckung des germanischen Urkundenwesens bewies ich, daß keine Abgrund zwischen dem antiken Rom und dem christlichen Europa des Hohen Mittelalters hinsichtlich der rechtlichen Kultur gähnte.

Die Ergebnisse der Arbeit werden sich wie folgt verwirklichen:

1. Ich plane die weitere Forschung nach dem Privatrecht der germanischen Völker auch in der nächsten Zukunft. Angewendet der Ergebnisse meiner Arbeit, besonders hinsichtlich der Urkundenformeln der Formelsammlungen, werde ich nicht nur die „lehre“ Blanketten prüfen, sondern auch die Urkunden der wirklich abgeschlossenen Rechtsgeschäften. Hunderte Urkunden aus der germanischen Zeit stehen zu meiner Verfügung, die codexen aus allen Regionen des mittelalterlichen Europas (zB. *Codex Cavensis*, *Troyas Storia d'Italia*, *Mémoire di Lucca*) bieten mit den privatrechtlichen und öffentlich-rechtlichen Dokumenten genügend Quellenmaterial, und diese frühmittelalterlichen Urkunden werden schon gedruckt herausgegeben. Nach meinen Plänen forsche ich weiter nach den gewohnheitsrechtlichen Kreditverhältnissen der germanischen Völker, von den Urkunden suche ich die in Form einer *carta* oder *notitia* gebliebenen Schulscheine aus. Da in diesem Thema schon mehrere meiner Abhandlungen publiziert wurden, setze ich diese Forschungen fort, und möchte die Rechtsfolge der in den germanischen Schulscheinen, in mannigfältigen Formen gefundenen Klauseln prüfen. Laut meiner vorherigen Orderpapiere und Inhaberpapiere der modernen Rechte betrachtet werden können. Meine Erfahrungen ist es nämlich feststellbar, daß die germanischen Schulscheine wegen der Urkundenklauseln mit heutigem Begriff Wertpapiere wären und sie als Vorläufer der Orderpapiere und Inhaberpapiere der modernen Rechte betrachtet werden können. Meine Erfahrungen in der Urkundenpraxis werden in meinen zukünftigen Forschungen benutzt, und sie geben mit der Formelsammlungen ein komplettes Bild in meiner zukünftigen Monographie, welche das die frühmittelalterlichen Gütertausch- und Kreditverhältnisse begleitende Urkundenwesen darstellen wird. In diesem Thema wäre diese Monographie die erste ungarischsprachige rechtshistorische Arbeit in Ungarn.
2. Die Ergebnisse meiner Arbeit machte ich in Form eines Spezialkollegiums nutzbar, welches laut meiner Thematik in zwei Semester, in Studienjahren 2002/03 und 2003/04 an der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität Miskolc schon erfolgreich abgehalten wurde.
3. Die Nutzbarkeit der Forschung wird von den ungarisch (16) - und freindsprachigen (5) Publikationen und von den in Ungarn und im Ausland gehaltenen Vorträgen (8) gesichert.

IV.

PUBLIKATIONSRVÉZETKNIS ZUM THEMENBEREICH DER DOKTORARBEIT

1. Az okiratok szerepe néhány germán nép szokásjogában.
[Urkundensetzen im frühmittelalterliche germanische Gewohnheitsrecht.]
In: Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXII., 2004, 7-20. pp.
2. A büntető igazságszolgáltatás sajtosságai a germán népek korai szokásjogában.
[Straf- und Strafprozessrechts in dem frühgermanischen Gewohnheitsrecht.]
In: Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus LXV., Tanulmányok Dr. Molnár Imre 70. születésnapjára, Szeged, 2004, 11-20. pp.
3. Die Mithilfeang der Gemeinschaft bei Verträgen im frühmittelalterlichen Europa.
In: Law Culture and European Integrations Process, Košice, 2004, 233-235. pp.
4. Röviden a burgundok adásvételei szokásairól.
[Kurz über die Kaufsitten der Burgunden.]
In: Jogtörténeti Szemle, Budapest-Győr-Miskolc, 2004/3. szám, 25-28. pp.
5. A kereskedelmi tevékenység nyomai a koraközépkori római jogforrásokban.
[Die Spuren der Verkehrsaktivität in den römischen Rechtsquellen des Frühmittelalters.]
In: Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2003. november 6., 18-24. pp.
6. Az adásvétel sajatos esetei a vizigótok iületi gyakorlásában.
[Die eigenartige Fälle des Kaufes in der westgotischen Geschäftspraxis.]
In: Jogtörténeti Szemle, Budapest-Győr-Miskolc, 2003/3. szám, 26-31. pp.
7. A Leges Langobardorum adásvételre vonatkozó szabályai.
[Die Normen über den Kauf in den Leges Langobardorum.]
In: Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXVI., 2003, 7-20. pp.
8. A kereskedelmi tevékenység szabályozása a szláv és a ripuári-frankok népjogában.
[Regelungen des Güter austausches in dem Lex Salica und Lex Ritaria.]
In: Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai, Tomus 1/3., Fasciculus 1-20., Bibor Kiadó, Miskolc 2003, 5-22. pp.
9. A meroving és karoling koriformulák, mint a kereskedelmi jogforrásai.
[Die Formulae der Merowing- und Karolingemreich als die Quellen des Handelsrechts.]
In: Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXI., 2002, 7-30. pp.;
10. Remutatóra sóló értékpapírok a frank-római magánkirályi világban.
[Inhaberpapiere als Privatwirkunden der fränkischen-romischen Zeit.]
In: Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai, Tomus 1/1., Fasciculus 1-20., Bibor Kiadó, Miskolc, 2002, 25-44. pp.
11. Röviden a koraközépkori magánkirályok, küldövös tekintettel a germán adóstevelekre.
[Kurz über die frühmittelalterliche Privatwirkunden, besonders über die germanischen Schuldheimer.]
In: Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2001. november 6., 16-22. pp.
12. A könyvelési szokások és a litteráriszerződések kapcsolata a Római Köztársaság korában.
[Die Beziehung zwischen der Buchhaltung und Litterakkontrakten in der Zeit der Römischen Republik.]
In: Publicationes Universitatis Miskolcineusis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XVII., 2000, 60-65. pp.
13. Vulgárlatin visszatáblát a pompeji és daciai feltáráskor tükrében.
[Einige Wachstafeln in Vulgarlaten aus Pompei und Dacië.]
In: Szabó Béla, Sáry Pál (szerk.): „Dum spiro doceo”, Ünnepi Tanulmányok VI. Huszti Vilmos 85. születésnapjára, Bibor Kiadó, Miskolc, 2000, 109-134. pp.
14. Bankügyletek és banki könyvvitel a római jogban – röviden a római bankárokról.
[Bankengeschäfte und Bankbuchhaltung im dem römischen Recht – kurz über die römische Bankiers.]
In: Collega, Budapest, 2000. február, IV. évf. 2. szám, 60-65. pp.
15. Szerrődéskörs a koraközépkori bajor népjogban.
[Vertragsschluss in dem frühmittelalterlichen Volksrecht der Bayern.]
In: Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2002. november 6., 14-19. pp.
16. Az értékpapír jogrőkerei a germán magánjog szerződési szimbolikájában.
[Die Wurzeln des Wertpapierrechts in der Vertragssymbolik des germanischen Privatrechts.]
In: Collega, Budapest, 2002. május, VI. évf. 2. szám, 48-51. pp.
17. Lopott dolgot visszatársa vonatkozó szabályok néltány barbar törvényben.
[Die Normen über den Kauf gestohlenen Sachen in einigen Leges Barbarorum.]
In: Collega, Budapest, 2003. március, VII. évf. 1. szám, 108-111. pp.
18. A kereskedelmi nyomai a koraközépkori angolszász törvényekben.
[Spuren des Handels in den frühen angelsächsischen Gesetze.]
In: Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXIII., 2005. (újter. Druck)
19. Die Wirkung der Buchhaltung, besonders der Bankbuchführung auf das Vertragssystem im klassischen römischen Recht.
In: Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica, Tomus XIX., 2001, 39-58. pp.
20. Contractus litteris und die Bankbuchhaltung der Römer.
In: RIDA (Revue Internationale des droits de l'antiquité), Bruxelles, 2001, 11-17. pp.
21. Contractus litteris et les livres des banquiers romains.
In: Résumés des communications, 55e session de la SIHDA, Rotterdam, 18-22 septembre 2001, 3-4. pp.

